28 JULI 1945 • 4e JAARGANG • No 3

DE VRIJE KUNSTENAAR

14-daags religieus en politiek onafhankelijk orgaan voor de Nederlandse kunstenaars, waarin opgenomen „de brandarisbrief"

Hoofdredacteur: *Jac. Bot*
Secretaris der redactie: *dr. Annie Romein-Verschoor, tel. 98557*
Adres: *Dan. Willinkplein 21III*
Redacteuren: *L. P. J. Braat, Lou Lichtveld en Paul F. Sanders*
Vaste medewerkers: *J. C. Acda, J. Bakema, Chr. Beekman, W. Brusse, A. Coolen, B. Groeneveld, Suzy van Hall, H. M. van Randwijk, P. Swart, P. Tiggers, E. Verschueren en J. J. Voskuil.*
Uitgever: *Amsterdamsche Boek- en Courantmaatschappij N.V.*
Adres: *Singel 262, Amsterdam-C., tel. 47674. Postgiro no. 329110*

UIT DE INHOUD:

Verwachting
Komt er een monumenten-regen?
Brandarisbrief
Er is geen Euterpestraat meer, er is een Gerrit van der Veenstraat
Bekroning der kameraadschap
Als wij de hoofden tellen
Van lief en leed uit de illegaliteit
Papierverknoeiing

Int. Instituut
Soc. Geschiedenis
Amsterdam

VERWACHTING

Op de tweede dag van de Amsterdamse bevrijdingsfeesten heeft de Koningin den volke kond gedaan van de geboorte ener nieuwe regering. Onmiddellijk na het Staatshoofd sprak de nieuwe voorzitter van de ministerraad tot het Nederlandse volk om het bekend te maken met het programma, waarop door hem en zijn medeformateur, minister Drees, het nieuwe kabinet is samengesteld.

Wel nooit zal het in de parlementaire geschiedenis van van ons land zijn voorgekomen, dat een nieuwe regering zo uitvoerig en nadrukkelijk door het Staatshoofd werd ingeleid, dat de leider der regering zich zo direct tot het volk wendde en in den brede zijn programma ontvouwde. Wanneer dit niet uitsluitend voorkomt uit het ontbreken van een parlement, dat in normale tijden bij zulke gelegenheden dient als schakel tussen de Kroon en het volk, maar mede uit een waarlijk democratische gezindheid, die de eis van de tijd verstaat en leidt tot de begeerte naar zo direct mogelijk contact tussen de hoogste macht in den lande en het volk, dan is dit een grote winst en dient dit gebeuren met vreugde te worden begroet.

In tegenstelling daarmede en met de uitspraak van den minister dat het zo spoedig mogelijk tot herstel van de democratische verhoudingen moet komen, staat echter wel de mededeling, dat verkiezingen nog wel een jaar, waarschijnlijk zelfs langer, op zich zullen laten wachten. Dat is, voor wie zich waarlijk democraat voelt en vertrouwen heeft in de mondigheid van ons volk om zelf de koers te bepalen, waarop het schip van staat moet varen, teleurstellend. Dat is temeer het geval, omdat in dezelfde rede werd toegegeven, dat het op de lange baan schuiven der zo noodzakelijke verkiezingen, niet uitsluitend zijn oorzaak vindt in technische moeilijkheden.

Teleurstellend is het ook dat in het nieuwe ministerie, dat toch slechts een ministerie van overgang kan zijn, omdat het hoogstwaarschijnlijk zal moeten verdwijnen, wanneer dan eindelijk verkiezingen zullen hebben plaats gevonden, niet geworden is tot een regering, waarin alle belangrijke stromingen van het geestelijk leven van ons volk vertegenwoordigd zijn. Merkwaardiger wijze worden juist die stromingen gemist, welke reeds voor de oorlog een belangrijke bijdrage leverden in de politieke wilsvorming van ons volk en in de bezettingstijd de enige groeperingen uit de oude politieke partijen hebben opgeleverd, die als zodanig stand hielden en krachtdadig tot het verzet bijdroegen en daarvoor zeer zware offers brachten. Wij doelen hier op de groepen die rond de illegale bladen „Trouw" en „De Waarheid" stonden. Men kan zich moeilijk voorstellen, dat in een kabinet, dat tot op zekere hoogte tegelijkertijd regering en parlement zal moeten zijn, het gesprek over de juiste koers bevredigend gevoerd kan worden.

Wij achten dit vooral te betreuren als het gesprek gaan zal over een der belangrijkste onderwerpen, die op het ogenblik aan de orde zijn, n.l. dat der zuivering. Zo ergens, dan is hier de eensgezinde wil van ons volk nodig om snel en afdoende tot een bevredigend resultaat te komen. Tien maanden na de bevrijding van het Zuidelijk deel, twee maanden na de vrij-wording van het gehele land heerst op dit gebied nog de grootste chaos, weet nog haast niemand waar hij of zij aan toe is, is het vertrouwen, dat de bevolking tijdens de bezetting had in het dikwijls geuite voornemen der in Londen zetelende regering duchtig schoon schip te maken, sterk aangevreten. Zij die bepaalde personen wegens landverraad of collaborateurschap zouden willen en gegrond zouden kunnen aanklagen, aarzelen dikwijls dit te doen, omdat zij zich meer bedreigd voelen dan de lieden met de zwarte zielen.

Prof. Ir. W. Schermerhorn heeft thans ook op dit gebied doortastend optreden aangekondigd. Wij zouden echter weer kunnen gaan twijfelen aan de ernst dezer toezegging, als we lezen, dat minister Kleffens rustig weigert zijn departement te doen zuiveren. Voorhands echter houdt ook op dit gebied Militair Gezag nog de

teugels in handen. Dat is eigenlijk een beetje te mooi gezegd, want we hebben de indruk, dat M.G. weinig weet van hanteren van teugels. Zoals blijkbaar op ieder gebied is het ook op dat van de zuivering van het culturele leven zonder vaste plannen en richtlijnen naar hier gekomen. Wie gelegenheid heeft gehad een beetje achter de schermen te kijken, weet hoe ontzaglijk veel moeite het heeft gekost voor de zuivering in de kunsten aanvaardbare grondslagen te leggen en een dragelijk apparaat in het leven te roepen. En dan moet men nog constateren, dat sectie XIV (de culturele sectie van M.G.) in dit opzicht blijkbaar het actiefst is geweest! Toch verhindert dit niet dat tijdens de feesten in Amsterdam allerlei mensen, kleinkunstenaars, onder auspiciën van de feestcommissie konden optreden, die dik de boter van het collaborateurschap op hun hoofd hebben en dat in het Zuiden des lands, in Eindhoven, grootse feestdemonstraties worden voorbereid onder leiding van een man (Adolph Engers, al eerder in ons blad gewraakt) die, gezien zijn houding tijdens de bezetting beter deed op de achtergrond te blijven tot de ereraad voor toneelkunst een oordeel over zijn gestes heeft kenbaar gemaakt. Het verhindert ook niet, dat vele kunstenaarsverenigingen die zich dienstbaar hebben gemaakt aan de verfoeilijke Kultuurkamer en daardoor aan de bezettende macht en door hun werkzaamheid verwarring onder de kunstenaars hebben veroorzaakt en de Duitsers het plezier deden de schijn op te houden van een culturele leven in Nederland, op de oude voet worden voortgezet. Het verhindert evenmin, dat in het bestuur van een onzer oudste kunstenaarsgenootschappen, Arti et Amicitiae, een collaborateur van het formaat van Colnot gekozen kon worden. Zo zouden we door kunnen gaan met wantoestanden op te sommen, waarin dringend, zeer dringend moet worden ingegrepen, omdat iedere dag, dat zij langer voortbestaan de onrust onder de kunstenaars vergroot wordt en omdat zij verhinderen, dat het Nederlandse kunstleven in geordende en zuivere banen kan worden geleid. Er is echter reden aan te nemen, dat nu spoedig opheldering zal komen. De door M.G. ingestelde adviescommissies voor het uitreiken van voorlopige werkvergunningen aan kunstenaars werken, de ereraden hebben hun taak aangevangen en reeds zijn de eerste uitspraken gepubliceerd. Het is de zaak der kunstenaars dit moeilijke werk naar vermogen te ondersteunen. Zij dienen gefundeerde aanklachten tegen de collaborateurs uit hun omgeving en beroep ter beschikking van de ereraden te stellen. Het zou van een uiterst verkeerde mentaliteit getuigen, wanneer men aanklachten en materiaal achter hield, omdat men geen „verrader" wil zijn. Het geldt hier een plicht tegenover vaderland en cultuur, tegenover de gemeenschap der kunstbeoefenaars en tenslotte ook t.o. hen, die door fluisterende laster worden aangeklaagd en door de ereraad openlijk gerehabiliteerd kunnen worden. We moeten zo spoedig mogelijk weten wat we aan elkander hebben om later geroddel en gekanker krachtig te kunnen bestrijden en vrij van achterdocht tot een gezonde werkgemeenschap der kunstbeoefenaars te komen.

Ook het geraken tot zulk een gezonde werkgemeenschap wordt met de dag noodzakelijker. Want er vielen de laatste weken verheugende klanken voor de kunstenaars te beluisteren. In zijn grote rede heeft Prof. Schermerhorn verklaart, dat de regeringsbemoeiing met de kunst van de grond af moeten worden opgebouwd. De nieuwe minister van O. K. en W. dr. G. van der Leeuw heeft in een rede, gehouden tijdens het concert Vrije Klanken in het gebouw van Kunsten en Wetenschappen in Den Haag, deze enkelen zinsnede verduidelijkt door te zeggen, dat er verandering zal komen in de negatieve houding tot nu toe door de Nederlandse overheid t.a.z. van de kunst ingenomen en verklaard, dat rekening zal worden gehouden met wat tijdens de bezetting in dat opzicht is voorbereid. De minister voor O. K. en W. uit het kabinet van Prof. Gerbrandy, Dr. G. Bolkestein, heeft in een rede gehouden na de afloop van het eerste concert Vrije Klanken in het Concertgebouw te Amsterdam, als zijn mening te kennen gegeven, dat de Overheid een zeer positieve taak tegenover de kunst en de kunstenaars te vervullen heeft en dat de vervulling van die taak niet geremd mag worden door overwegingen van fianciële aard. Tegelijkertijd echter moet dwang op de kunst en haar ontwikkeling worden vermeden en zal de regeringshulp slechts mogen dienen om kunst en kunstenaars alle mogelijkheden tot vrije ontplooiing te verzekeren.

Mogen we de verklaringen van de nieuwe en de afgetreden ministers als een eenheid zien? We geloven het wel en vertrouwen er in ieder geval op. Maar dit legt aan de kunstenaars hoge verplichtingen op. Zij zullen zichzelve bewust moeten zijn van de plaats, welke hen in de Nederlandse samenleving toekomt, maar niet minder van de taak, die zij daarin ten dienste van het culturele leven van ons volk te vervullen hebben. Zij zullen bereid moeten zijn alle krachten, waarover zij beschikken, samen te schikken, opdat zij in staat zullen zijn tot krachtige samenwerking met de regering. Het zou funest zijn alle initiatief aan de regering over te laten. We hebben niets aan uitsluitend van boven af opgelegde maatregelen. Zal datgene wat ten bate van kunst en kunstenaars gedaan moet worden tot waarlijk levende werkelijkheid kunnen worden, dan zullen initiatief en daadkracht niet minder van onder-op als van boven-af moeten komen.

Initiaatief van onder op. Daaraan heeft het tijdens de bezettingsjaren in de rijen der kunstenaars niet ontbroken. We doelen hier nu niet op het actieve deel, dat zij in de verzetsstrijd hebben geleverd, maar op de plannen, die zij hebben ontworpen voor de opbouw van krachtige, democratische kunstenaarsorganisaties en een Raad voor de Kunst. Deze plannen zijn reeds tijdens de bezetting aan de regering in Londen bekend gemaakt. We hebben enkele maanden geleden, ter gelegenheid van de reorganisatie van het kabinet- Gerbrandy, er ex-minister Bolkenstein een verwijt van gemaakt, dat hij niet op deze plannen gereageerd heeft. Thans blijkt dat dat verwijt niet geheel gegrond was, niet alleen uit hetgeen hij in zijn zoeven gememoreerde speech heeft gezegd, maar duidelijker nog uit een boekwerk, dat ons kort geleden in handen kwam en in 1944 bij Querido in New York is verschenen. In dat boek, Nieuw Nederland getiteld, komt ook voor een opstel van Dr. Bolkenstein over Overheid en Kunst. Aan het slot zegt de schrijver:

„Vele kunstenaars in het vaderland, die dit lezen, zullen er een weerklank in vinden van eigen wensen en verlangens bij een nieuwe opbouw van de Nederlandse samenleving. Dit is niet toevallig. Schrijver dezes heeft

van die wensen kennis kunnen nemen, geuit of geschreven tijdens de bezetting door die kunstenaars, welke hun kunst te goed geacht hebben om haar in dienst te doen treden van den tijdelijken overheerser, voor wien vrije kunst onbestaanbaar was en elke kunst in wezen slechts propaganda. Zij mogen deze bladzijden lezen als een hulde aan hun beginselvast kunstenaarsgemoed."

Het doet er hier niet toe of de schrijver over alles precies zo denkt als de opstellers der kunstenaarsplannen. Voldoende is het met vreugde te kunnen constateren, dat Dr. Bolkenstein bezield was door een zelfde verlangen, n.l. vrij baan te maken voor kunst en kunstenaars.

Vurig wensen wij, en we menen reden te hebben er op te mogen vertrouwen, dat de nieuwe minister ditzelfde verlangen koestert.

Minister Van der Leeuw is godgeleerde. Het is niet de eerste maal, dat een godgeleerde aan het hoofd van het Departement van O. K. en W. is komen te staan. De kunsten hebben daarvan al bitter weinig plezier beleefd. We erkennen dan ook ronduit, dat we aanvankelijk sceptisch tegenover de benoeming van Prof. Van der Leeuw hebben gestaan. Zijn erste rede en die van den voorzitter van den ministerraad hebben reeds veel van dit sceptisme weggenomen, zodat wij den nieuwen bewindsman met vertrouwen tegemoet treden. Vertrouwen op zijn inzicht, vertrouwen op zijn wil met de kunstenaars samen te werken bij de opbouw van een krachtig en gezond kunstleven in het herrijzend vaderland.

Komt er een MONUMENTEN-REGEN?

Verschillende berichten in de kranten wijzen erop, dat er onder de bevolking een behoefte bestaat de slachtoffers van de terreur, die geheerst heeft, te eren en de herinnering aan die terreur levend te houden door het oprichten van monumenten op de plaatsen, waarvan men weet, dat er strijders voor de vaderlandse zaak, maar vaak ook toevallig in de handen van de beulen gevallen mensen neergeschoten werden.

Er zijn veel van zulke plaatsen en uit alle delen van het land komen berichten over de samenstelling van comité's die zich het lofwaardige doel stellen een dergelijk monument op te richten.

Als beeldhouwer heb ik grote belangstelling voor alles wat gaande is op dat gebied. Bij het vervaardigen van een monument immers, is het werk van den beeldhouwer primair, omdat de beeldhouwkunst door haar mogelijkheid van realisme (niet te verwarren met naturalisme), door laat ik zeggen haar mogelijkheid tot verhalende vormgeving, direct tot de mensen spreekt, meer dan de architectuur die geheel of bijna geheel aan abstracte of schematische vormgeving gebonden is.

Bij alle lof, die aan de gevormde comité's toekomt voor hun initiatief, moet er gewarschuwd worden tegen al te grote ijver en voor het gevaar, dat steekt in te grote haast. Een ieder, die na de vorige oorlog door Frankrijk en België gereisd heeft, zal een onaangename herinnering bewaard hebben aan het grote aantal oorlogsmonumenten. Als taarten op een overigens kale bruiloftsdis liggen zij verspreid over het gehele land, pijnlijke getuigenissen van verspilde energie en toewijding. Men vraagt zich verbaasd af, hoe dit mogelijk was in landen als Frankrijk en België, waarvan de beeldhouwkunst in de cultuurgeschiedenis zulk een belangrijke plaats inneemt.

Het wil mij voorkomen, dat dit mogelijk was, doordat degenen die de opdrachten voor deze monumenten te vergeven hadden, niet verder keken dan hun neus lang was en zich lieten beïnvloeden door velerlei dat met het eigenlijke doel niet te maken had. Dit doel toch was het oprichten van een monument, dat voor tijdgenoot en nageslacht een symbool zou moeten zijn van de idee, waardoor de gebeurtenis, die verheerlijkt moest worden gedragen werd. Maar omdat in de beste zin van het woord te kunnen zijn, moet het tegelijkertijd een cultuurmonument zijn.

Nederland verkeert in de gelukkige omstandigheid, dat zijn jonge bebeldhouwkunst een niet onbelangrijke plaats inneemt in de culturele beweging van de gehele wereld. Alleen reeds daarom is Nederland verplicht er tegen te waken, dat de vele comité's maar lukraak hun eigen gang gaan. Er dient een instantie in het leven geroepen te worden, samengesteld uit deskundigen, vakmensen en deskundige leken, waaraan alle plannen en de uitvoering ervan ter beoordeling worden voorgelegd.

Amsterdam, de stad die in veel culturele aangelegenheden een voorbeeld was voor andere steden, heeft ook hier reeds begrepen, hoe belangrijk het is, advies te vragen aan mensen uit het vak. Men heeft zich gewend tot de groep beeldhouwers van de nieuw op te richten Nederlandse Federatie van Beroepsverenigingen van Kunstenaars om advies te vragen over de manier waarop het beste twee monumenten in de stad kunnen worden opgericht.

Het zou niet doenlijk zijn voor de beeldhouwers om zich met alle opdrachten die vergeven moeten worden te bemoeien en niet practisch ook, omdat ze dan zoveel te adviseren zouden krijgen, dat ze aan het beeldhouwen niet toekwamen. Vandaar dat ik pleit voor een instantie uit en in samenwerking met de nieuwe Federatie te vormen, welke alle plannen ter beoordeling krijgt en zonder wier toestemming geen mmonument geplaatst zou mogen worden. Ik weet, dat er onder de kunstenaars veel voor dit plan gevoeld wordt. Het Militair Gezeg, het lichaam, dat daartoe de macht heeft, zou voorlopig alle uitvoeringen moeten verbieden en wel totdat zulk een instantie naar genoegen van de betrokken mensen in het leven is geroepen of totdat besloten is niets van dien aard te doen.

Gebeurt het eerste, dan is er kans, dat er iets zeer be-

langrijks tot stand komt. In het andere geval bestaat er zeker kans, dat een enkel goed monument tot stand komt, maar het merendeel zal ontegenzeggelijk herinneren aan de bedoelde taarten in barokke of moderne vorm of aan min of meer verfraaide tuinmuurtjes, wat nog erger is.

In dit verband moet ik nog wijzen op de manier, waarop men in Haarlem de moeilijkheden van een teveel aan monumenten denkt op te lossen. Het lijkt niet onmogelijk de daar gedachte werkwijze voor het hele land of althans voor een hele provincie toe te passen. Ook in Haarlem zijn er vele plaatsen, waar mensen door de Duitsers zijn gefusileerd. Op al die plekken wil men eenzelfde eenvoudig monument plaatsen, d.w.z in grote lijnen hetzelfde, zodat ieder die zo een teken ziet, meteen weet: hier stierven mensen voor het vuurpeleton. De beeldhouwer kan dan dat teken verrijken door het versymboliseren, in relief of in een er voor, er op of er naast geplaatst beeld en dat nog verduidelijken door een inscriptie. Zou men dit idee op het hele land toepassen, dan zou het teken voor iedere provincie of landstreek naar de volksaard of het streekeigene gewijzigd kunnen worde. Maar altijd zal het algemene teken door een erkend kunstenaar moeten worden ontworpen en door erkende kunstenaars versierd.

Wil echter met vrucht over deze dingen nagedacht en gesproken kunnen worden, dan dient men te beginnen met het stopzetten van elke openbare werkzaamheden in deze zaken, totdat een algeheel geldende regeling getroffen is.

Het is aan de Overheid zich met de Federatie over deze dingen te verstaan en spoedig in te grijpen.

HILDO KROP

Onderschrift. Wij zijn het met de gedachtegang van den heer Krop eens. Er zit echter nog een andere kant aan deze zaak.

Door de dagbladpers is reeds bekend gemaakt, dat de Grote Aviescommissie der Illegaliteit een commissie in het leven heeft geroepen ter toetsing en coördinatie van plannen voor monumenten, tentoonstellingen en publicaties, welke ten doel hebben de illegaliteit, een deel ervan of personen er uit te verheerlijken of te belichten. Het doel dezer commissie is niet een aesthetisch oordeel over de plannen te geven, maar slechts om te voorkomen, dat een verkeerd beeld van de illegaliteit in het algemeen zowel als van haar bijzonderheden en de personen welke er een rol in gspeeld hebben wordt gegeven en niet minder dat verhinderd wordt dat allerlei mensen die daartoe allerminst geroepen zijn de illegaliteit tot vermeerdering van eigen glorie en tot gewin zouden kunnen exploiteren. Het gevaar is volstrekt niet denkbeeldig dat — om ons nu maar tot de monumenten te beperken — de grote collaborateurs zullen trachten hun zwarte ziel schoon te wassen door een monument voor die „romantische dwazen" der bevrijdingsstrijd te betalen. En zou de architect of de beeldhouwer, die bereid was zijn kunst en zijn ziel aan Mussert en de Mof uit te leveren in ruil voor een opdracht en zelfs slechts voor de kans daarop, niet ook bereid zijn een slordige duit te verdienen aan de verheerlijking van de bevrijdingsstrijd en haar helden? Maar de illegaliteit past er voor te laten leuren met de nagedachtenis van haar doden. En als er iets moet worden vastgelegd, geëerd of verheerlijkt, dan alleen door mannen en vrouwen, die op grond van hun eerlijk Nederlanderschhap het recht hebben dit te doen en dan betaald met eerlijk verdiend geld.

Er dient dus een Koninklijk Besluit te komen, dat het aan Regering of Militair Gezag mogelijk maakt de oprichting van monumenten te verhinderen, waarvoor niet de instemming is verkregen van de genoemde commissie uit de illegaliteit en van een andere commissie, samengesteld door de Regering in overleg met de Nederlandse Federatie van Beroepsverenigingen van Kunstenaars, welke te beslissen zal hebben over de aesthetische kwaliteiten van de ontwerpen en die suggesties kan geven t.a.z van plaatsen waar monumenten kunnen worden opgericht. Deze laatste commissie zal nauw moeten samenwerken met plaatselijke of regionale schoonheidscommissies en (of) Diensten van Publieke Werken en dergelijke instanties. Alleen op die wijze kan ons land er voor behoed worden, dat het verwordt tot een mestvaalt der smakeloosheid en kan voorkomen worden, dat de nagedachtenis onzer gevallenen geëxploiteerd wordt door eer- of gewinzuchtigen. J. B.

Vrij Volk?

't Vrije voetlicht, Vrije klanken,
Vrije voeten, 't Vrije boek,
Canadezen vrij veel vrijend....
Toch is nog de Vrijheid zoek!

Maestro Draaitol

Zeker, beste meester Draaitol,
Holland's eerste dirigent
mag gerust weer dirigeren,
niet gerokt, doch.... in zijn hemd!

BRANDARIS *brief*

Thans is, helaas, het ogenblik aangebroken, waarop ik genoodzaakt ben een aantal namen van kunstenaars te noemen, die zich dermate verraderlijk gedroegen ten opzichte van de beschaving en hun collega's, dat hun op vrije voeten blijven een schande voor het heden en een gevaar voor de toekomst betekent. In de vorige Brandarisbrief heb ik gedreigd tot publicatie van dergelijke namen over te zullen gaan, wanneer geen loon naar werken aan deze lieden uitbetaald zou worden. Dit is geen aangenaam werk, maar waar ieder zich achter een ander schijnt te willen verschuilen, waar het op daden aankomt, zal er toch eindelijk iemand naar voren moeten stappen en zijn stem met een beschuldiging verheffen. Nog steeds hoop ik, dat anderen mij voor zullen blijken geweest te zijn en dat wanneer de Vrije Kunstenaar met deze brief verschijnt, al deze lieden reeds achter slot en grendel zullen zitten....

ik een gladde vogel vermelden, die wel op geen enkele Maar ik wil even chronologisch denken, en dan moet wijze te vangen zal zijn, maar die de Nederlandse ste geschaad heeft. Ik denk aan JAN VAN HERWIJkunstenaars door zijn onbeschaamd optreden ten zeerNEN, die reeds in de twede helft van Mei 1940 contact zocht en vond met hoge Duitse officieren en samen met JOHAN POLET vele besprekingen met hen had, voor een deel in de Carltoncorner, voor een ander deel bij Polet thuis. Waarover, dat zal een open vraag blijven, zolang niemand een van beide Hollandse verraders dwingt te spreken. Van Herwynen reed zelfs een tijdlang in een Duitse auto! De koopman, die hij in hoge mate is, zag echter na naar ik meen ruim een jaar in, dat hij niet „beter" van deze nieuwe relaties worden zou, en hij wikkelde zich behoedzaam los uit zijn verbindingen met de Duitsers. Hij werd ook geen lid van de Kultuurkamer — hij wist zich veilig en zijn zaken bloeiden toch als nimmer te voren. Wie doet hem nu wat? Dat vele van zijn oude vrienden, die hem eerst uitmaakten voor alles wat lelijk is, hem sedert een paar jaar weer als goede vrienden begroeten en blijven beschouwen, is Brandaris echter een doorn in het oog. Hoe dan ook, deze man heeft verraderlijk gehandeld, daar verhelpt de later gegeven steun aan enkele Joodse landgenooten niets aan. Het is echter nauwelijks te verwachten, dat de weifelmoedigen, die zich met de zuivering inlaten, deze man ook maar het kortste witte haar van zijn opgeblazen hoofd zullen krenken....

Wie in ieder geval zullen moeten ingerekend worden zijn de volgende Kultuurkamerleden: JOHAN POLET, HENK BADINGS en JAAP GIDDING. Verder de gildeleider voor Noord-Holland A. COLNOT, die bovendien de onbeschaamdheid heeft zich door het rijke en aftandse Arti et Amicitia tot penningmeester te laten herkiezen! Ook de adviseur van de Kultuurkamer BART PEIZEL, wiens laffe houding ten opzichte van het beschermvrouweschap van de Koningin van St. Lucas nimmer vergeten mag worden. Wie, als Brandaris, in staat was met de Koningin van gedachten te wisselen over de zuivering der kunstwereld en Haar felheid ten opzicht van alle verraders en slappelingen van nabij kon gadeslaan, twijfelt er niet aan of het kleurige lintje in des heren Peizels knoopsgat zal daar ook wel zijn langste tijd geprijkt hebben.. Bovendien mogen zijn connecties met de Duitse politie wel eens goed onder de loupe genomen worden! Ook voor arrestatie in aanmerking komt MAX WOLTERS, die het record van Vilders tracht te breken wat zijn arrestaties en daarop volgende in vrijheidsstellingen betreft. Deze opvolger van verdedigde te lang in zijn smerige artikelen de zegeningen der Nieuwe Orde, om thans niet een flinke tik op zijn eigenwijze neus te mogen krijgen, welke hij weer in allerlei zaken die hem niet in het minst aangaan aan het steken is.

Ik wil nog snel een aantal namen noemen van lieden, die al te lang op vrije voeten rondliepen: *Jan Teunissen, Henrik Scholte, Henri Bruning, Jan Eekhout, Arntzenius, Yvonne Georgi, Willem van Otterloo, Jan van der Made, Hans Klomp, Martien Beversluis.* De meesten van hen waren trouwens lid van de N.S.B. Ach, laat ik ophouden met nadenken, want de namen stromen toe en ik wil deze brief besluiten. Maar even wil ik nog noemen *Nico de Haas,* wiens duistere arbeid aan vrijwel ieder bekend is, en de kleine scharrelaar *Han Jüngeling,* eerst werkzaam aan de fascistische omroep, toen agent-provocateur en luistervink in openbare gelegenheden, tenslotte eerzaam directeur van een grote veilingonderneming....

Loon naar werken! Dit is het enige wat wij mogen en moeten vragen, overal in het leven en in dit geval in het bizonder. Loon naar werken, voor de heren verraders en opportunisten vraagt Brandaris in wat misschien zijn laatste Brandarisbrief zal zijn. Voortaan zal ik namelijk enkel een brief schrijven, wanneer ik ergens de stinkende restanten ontdek van het onrecht, dat de nazi's van vreemde en eigen bodem ons gedurende vijf jaren aangedaan hebben. Dus nogmaals: wèg met de nazi's, uit ons hart, uit ons werk, uit onze samenleving! Tegenover de totale oorlog, die wij nog steeds niet als geheel beëindigd kunnen zien, stellen wij het totale verzet! BRANDARIS.

Aan de Gildeknikkers

Ik wou maar, gildekunstenaar,
dat gij wat minder bekte.
Nog riekt uw mond naar 't lichaamsdeel
des vijands, dat gij lekte....

A. H.

ONTKETENDE MUZEN

Juist zoals onze gedeporteerden en in Duitsland te werk gestelden de een na den ander weer in het vaderland terugkeren — àls ze nog terugkeren — juist zo komen ook de Muzen een voor een terug en hernemen hun oude plaats op de rostra der publieke belangstelling. Eerst hadden wij in de hoofdstad de manifestatie der toneelkunstenaars met „Vrij Volk", kort daarna de manifestatie der loyaal-gebleven musici met het concert „Vrije Klanken", dat een lange, wel niet adembenemende, maar toch treffende opmaat werd van ons hersteld muziekleven.

Wij spreken met opzet van „hersteld", immers het kan tegenover vele botterikken (en onder de musici schijnen ze bizonder talrijk) niet duidelijk genoeg herhaald worden, dat gedurende de jaren der bezetting, waarin de Kultuurkamer in feite de dirigeerstok zwaaide, elk concert òòk, neen vooràl in het eerbiedwaardige Concertgebouw, vals en gemeen klonk in alle oren die nog gevoelig waren voor de noodkreten van ons volk en de fluisteringen van een nationaal geweten.... Musici die zich in dit opzicht doof toonden, die blijk gaven het absolute innerlijke gehoor te missen, dat aanstonds warschuwt tegen vreemde toonaarden, al zijn die nog zo pruisisch-opportuun afgestemd, zulke musici, hoe knap en handig ook, hebben ons muziekleven niet in stand gehouden, maar nog erger gecorrumpeerd dan het al was. Hun leiders hebben getoond, dat de uitdrukking „bête comme un musicien" met geen slinkse draaierijen te niet gedaan wordt. En wanneer zij straks misschien weer hun oude plaatsen mogen hernemen, kunnen zij dat in ieder geval met de wetenschap doen, dat zij een belangrijk deel van ons volk hebben weten te overtuigen van hun bêtise en hun gemis aan verantwoordelijkheidsgevoel.

Het was echter juist en noodzakelijk, dat deze lieden bij onze bevrijding een ogenblik het veld moesten ruimen; dat er na de kakophonie van onstuitbare fiedellust en vrolijke slaafsheid een generale pauze van grote stilte moest intreden, waarin de schrille dissonanten der oorlogsprofiteurs verklinken konden en de lucht gezuiverd worden voor het aanheffen van minder troebele, en in ieder geval harmonischer klanken. Want alleen dat wat inderdaad „vrij" klinkt, kan ook waarlijk schoon en harmonisch klinken. Ondanks alle denkbare gradaties daarin.

Dat nu zulke manifestaties als die waarmee de vrije kunstenaars de hun toekomende plaats in het kunstleven hernemen, meer het karakter van demonstraties dan van uitsluitend aesthetisch afgewogen uitvoeringen dragen, valt niet te verwonderen. Het is onvermijdelijk, en goed bovendien. Waar een evenwicht hersteld wordt, treden altijd schommelingen op en overcompensaties. Zij juist waarborgen een spoedig intreden van rustige evenwichtigheid. Daarom zou het ook verkeerd zijn het lange, overladen en al te zeer gevarieerde programma van de uitvoering „Vrije klanken" te beoordelen volgens de maatstaven die men een gewoon concert aanlegt. Een acte de présence, een muzikale parade, is niet het intieme feest, het muzische gesprek dat een goed concert altijd wezen moet. Het is anders, het is tendentieus, en met recht.

Doch ook zo, ook buiten de traditionele gang van zaken spreekt de muziek een klare taal, en hier waar onze principieel-gebleven of verbannen musici aan het woord kwamen, was die taal niet mis te verstaan, viel uit het zorgvuldig bijeengezochte programma de duidelijke bedoeling te beluisteren, dat onze muziek eindelijk weer „gezuiverd" zal gaan klinken, bevrijd van alle rassenwaan, op waarlijk internationale leest geschoeid — zij, de meest internationale van alle kunsten — en een waarlijk vaderlandse geest tevens vertolkend, bij monde van het werk van onze eigen, Nederlandse componisten, die tot nog toe altijd in het mofs georiënteerd en mofs geleide Concertgebouw meer geduld dan geëerd, meer getaquineerd dan aangemoedigd werden. Zo konden wij de onuitgesproken slagzin van deze manifestatie verstaan als een opwekking tot het eigene en tot het onbegrensde tegelijk: Er *is* een nationale Nederlandse muziek, in een muziekleven dat niets wat van buitenaf komt, a priori uitsluit!

Waar heroriëntering en herbouw noodzakelijk zijn, is, vooral aan het begin, improvisatie onvermijdelijk. Zinvol was het dus, dat met een improvisatie op het orgel, dat alle koren van instrumenten als het ware synthetiseert, begonnen werd. En even zinvol, dat het de vox humana, de warme, waarachtige mensenstem was, die het concert beëindigde. Te betreuren viel de noodzaak om, grotere instrumentale ensembles buiten het program te houden, zolang huurlingen nog leren moeten zich als vrije mannen en vrouwen te gedragen. Te betreuren is ook de vergissing der lankmoedigheid, waarmede hier een plaats werd ingeruimd aan Guillaume Landré's „Tweede strijkkwartet", tussen werken van hen die het bestaan van de Kultuurkamer totaal geïgnoreerd hebben. Desondanks was de feestelijke cultuurpaedagogische bedoeling die aan het geheel ten grondslag liggen moest, onmiskenbaar, en was het goed dat lekenkoren hier mochten samenklinken met de muziek der kunstenaars van professie. Want in de kunstdaad worden producent en consument, meester en leerling één.

Laat ons de moed hebben, bepaalde lessen die uit deze uitvoering te trekken vielen, duidelijk onder de ogen te zien. Dat het de vrouwen waren, onze beste zangeressen gelijk Berthe Seroen en Jo Vincent, Annie Woud, Theodora Versteegh, To v. d. Sluys, die hier de voornaamste vertolksters verdienden te zijn, omdat zij een voorbeeld waren en blijven voor de collega's, die het in de afgelopen jaren maar al te vaak aan mannenmoed ontbrak. Dat voorts onze eigen Nederlandse muziek, ietwat zwaar op de hand en ook vandaag nog behept met de psalmodiërende cadans uit Valerius' grootste dagen, een dringende behoefte vertoont aan de „note gaie", aan de bevallige lichtheid die, thans meer dan ooit, een der grootste bekoorlijkheden der apollinische kunsten blijft.. Moge zij weldra klinken.

En nu, na deze opmaat met „vrije klanken", het grote concert van vele seizoenen met „gezuiverde" klanken!

Er is geen EUTERPESTRAAT meer
er is een

GERRIT VAN DER VEEN-STRAAT

Een enkele keer overkwam je het nog wel eens in de afgelopen jaren, dat je zei: die of die is naar de Euterpestraat gebracht en dat er gevraagd werd: de Euterpestraat, hoe bedoel je? En dan dacht je: kijk, er zijn nog altijd van die rustige mensen, die van niets weten. Maar gisteren in de tram tegenover me stootte een heel oud wijfje haar buurvrouw aan, toen we langs het Wilhelmina Drucker-monument op de Noorder Amstellaan reden, en zei: Dat beeld heb Gerrit van der Veen nou gemaakt!

Honderden kunstenaars en vele anderen hadden Woensdag 21 Juni gehoor gegeven aan de oproep van De Vrije Kunstenaar om de herdoping van de Euterpestraat bij te wonen en zij die niet aanwezig konden zijn, lazen het verslag van deze sobere en aangrijpende plechtigheid in de dagbladen. Een eigenlijk verslag behoeven we hier dan ook niet te geven, maar graag keren we hier nog even met onze gedachten naar de hoek van de Rubensstraat terug.

Hebben we iets geleerd van het lange zwijgen? Er werd door het koor van Johan Keja goed gezongen met een gelukkige keuze en.... niet te lang, Nel Knoop had voor haar voordracht niet beter kunnen kiezen dan van der Veen's eigen woorden: Wat doe jij, kameraad? en de voordracht van Ben Groeneveld, het slot van De Opstandelingen van Henriëtte Roland Holst vormde een uitstekende afsluiting. Het eenvoudige woord van den burgemeester bleef ver van de plechtige woordenstroom, waarmee vanouds magistraatspersonen bij gelegenheden als deze hun stand meenden te moeten ophouden en ook de beide sprekers Jaap Bot en Gerben Wagenaar schuwden het overbodige, maar getuigden warm en oprecht van hun vrienschap en bewondering voor hun kunstbroeder en medestrijder, getuigden van zijn werk en zijn wezen en zijn liefde voor zijn land en van hun onverzoenlijke haat tegenover zijn beulen.

Het was een goede gedachte de kinderen van van der Veen onder het naambord een rozenboom te laten planten, het was een goede gedachte, dat de vertegenwoordiger van de regering mr. H. Reinink het liet bij het eenvoudig gebaar van een kranslegging.

Wij hebben een Gerrit van der Veenstraat. De Nederlandse kunstenaars en het hele Nederlandse volk kunnen er trots op zijn en de Nederlandse jeugd kan aan deze en tientallen andere namen een gezonder heldenverering leren dan aan die van verre Claudius-Civilissen en Jan van Schaffelaars.

Wij hebben geen Euterpestraat meer. Toen wethouder de Roos in de stadsschouwburg deze naamsverandering aankondigde, zei hij ongeveer: Deze naam is voor ons gevoel zo beladen met schande en ellende, dat Amsterdam hem niet meer horen wil, dat hij uit ons geheugen moet worden weggewist.

Inderdaad. Maar laten wij toch niet te gauw vergeten, dat er een „Euterpestraat" geweest is en wat de „Euterpestraat" was. Want als wij over vijf jaar tegen elkaar zouden zeggen: De Euterpestraat, wat bedoel je?, dan valt er voor de vrijheid van het Nederlandse volk niet veel meer te verwachten.

A. R. V.

HENK HENRIET

Wie kan het geloven, dat wij hem nooit meer in ons midden zullen zien, deze hartelijke kameraad, die nooit scheen te zullen verouderen, dit enfant-terrible van alle vergaderingen, waar hij op rustige toon de gewaagdste waarheden uitsprak, deze knappe tekenaar, die gedurende de laatste jaren enkele uitmuntende portretbustes boetseerde? Wij waren er niet bij, toen hij in de zee ten onder ging, en daarom zal zijn dood, evenals die van vele andere van onze kameraden, voor ons altijd iets onwezenlijks blijven behouden.

Henk Henriët zal voor velen de tekenaar blijven van talrijke psychologisch en artistiek knappe kinderportretten. Als weinigen drong hij, spelenderwijs en kind met het kind zijnde, tot diep in het wezen van zijn kleine modellen door. Verder denken wij aan zijn illustraties — o.a. die voor Rabelais' Gargantua, wiens werk hem blijkbaar machtig boeide en met sommige aspecten waarvan hij zich nauw verwant moet gevoeld hebben — en zijn bovengenoemde portretbustes. Wij zullen hem node missen als kunstenaar, als kameraad en als stuwende kracht in de organisatie der kunstenaars, waar mannen van zijn intelligentie, opgewektheid en stuwende kracht nu minder dan ooit gemist kunnen worden!

Henk, wij zullen nog vaak en hartelijk aan je denken, omdat je zelf een hartelijke Amsterdamse jongen en een knap kunsentaar was! Wij, die overblijven, hopen iets van je opgeruimdheid en je rustig-kritische blik op mens en maatschappij over te kunnen brengen in ons werk, dat ons nu te wachten staat!

L. P. J. BRAAT.

BEKRONING DER KAMERAADSCHAP

In de ondergrondse strijd tegen de Nazi-onderdrukking in ons land vielen vele makkers, kunstenaars en niet-kunstenaars. Tegenover hun betrekkingen en nabestaanden zal de Overheid, hopen wij, haar plicht weten te doen, en zal de natie deze Overheid aan haar plicht weten te herinneren. In geen geval zullen de nog levende kameraden nalaten, te zorgen, dat in deze alles gedaan wordt wat mogelijk is.

Er zijn echtr nog andere slachtoffers, die niet minder op onze solidariteit aanspraak mogen maken, en voor wie *aanstonds* en *afdoende* gezorgd moet worden. Dat zijn zij, die weliswaar de verzetsstrijd overleefden, maar zo deerlijk gehavend daaruit te voorschijn kwamen, dat het wellicht nog lang zal duren, voordat zij in het normale maatschappelijke leven terug kunnen keren, dat juist zulke strijdbare en opofferingsgezinde naturen broodnodig heeft. Uitgehongerd en verzwakt in de gevangenissen, gemarteld en gebroken naar lichaam en ziel in de concentratiekampen, zijn tal van kameraden in ons midden teruggekeerd, maar nog bij lange na niet in staat hun vroegere werkzaamheden te hervatten of zelfs maar een dragelijk bestaan te leiden. Bij hun familie opgenomen, voelen zij zich na de eerste vreugden van het weerzien vaak terugzinken in een vloed van zorgen en ellende, omringd door een chaotische en verre van ideale maatschappij en onder omstandigheden, waartegen zij noch physiek, noch psychisch opgewassen zijn. Ze moeten weer gezond worden, aansterken, bijkomen, en behoeven daartoe een zorgvuldige verpleging en in sommige gevallen nog een vrij langdurige nazorg.

Heel wat kostbare tijd zou verloren gaan, heel wat lijden nodeloos verlengd worden, indien wij er op bleven wachten, totdat het geruïneerde staatsapparaat weer zover is opgeknapt dat het gaat draaien en ook in deze behoeften zal gaan voorzien. Wij mogen en willen onze strijdmakkers niet zo lang laten wachten. Er moet nu dadelijk iets gedaan worden, en het *wordt* ook gedaan. Uit de illegaliteit zelve is de grote „Stichting 1940-'45" voortgekomen, die de zorg op alle gebieden voor de illegale werkers ter harte neemt. En als onderdeel van deze stichting is het voorts de „Stichting Herstellingsoorden voor Oud-illegale werkers", die meer in het bizonder een zo groot mogelijk aantal geestelijk en lichamelijk geknakten hulp tracht te bieden.

In een ideale omgeving van bomen en parken wordt op het ogenblik het herstellingsoord „Kareol" ingericht om een honderdtal verpleegden op te nemen. Het zal weldra gereed zijn en zijn poorten kunnen openen. In Haarlem heeft de stichting de beschikking gekregen over het ziekenhuis „Sarepta", waar men al begonnen is een aantal oud-illegale werkers als patiënten op te nemen. Maar men moet dit aantal binnen de kortst mogelijke tijd kunnen verdrie-, ja vertienvoudigen. Dat is dringend nodig. Even dringend als het openen van nog meer nieuwe inrichtingen elders in ons land.

De gelden die hiermee gemoeid zijn, dienen ook van de zijde der kameraden, zo goed als van die van het publiek te worden aangevuld, nu dadelijk, en straks nog een hele tijd lang. Er zal een goede propaganda hiervoor gevoerd moeten worden, er zullen inzamalingen gehouden moeten worden. Speciaal onze kunstenaars kunnen op dit gebied belangrijk en vruchtbaar werk doen, want een zaak als deze wordt niet gediend met een gewoon beroep op de openbare liefdadigheid, immers het gaat om de aflossing van een ereschuld die wij dragen voor onze bevrijding, en om de bekroning van onze kameraadschap met onze medestrijders. Het behoort te gaan op een wijze die èn de zaak zelve, èn ons illegale verleden waardig is. Wie hieraan mee wil werken — en in dit opzicht wil „de Vrije Kunstenaar" gaarne een goed voorbeeld geven — melde zichzelf en zijn suggesties hieromtrent aan bij den Secretaris der „Stichting Herstellingsoorden voor Oud-illegale werkers", Heerengracht 605, Amsterdam, tel. 36805. En voor het overige, zijn gironummers zijn: Postgiro 1010, gemeente-giro Amsterdam 0/222, terwijl ook de Twentse Bank en de Amsterdamse Bank een gift, hoe klein ook, voor dit doel in ontvangst nemen.

A. H.

Verantwoording

De in het vorige nummer opgenomen verantwoording van bijdragen voor ons werkfonds is dusdanig door den zetter mishandeld, dat wij er zelf niet uit wijs konden worden. Wij geven daarom hier nog eens een verantwoording van alle, sinds de bevrijding ontvangen, bedragen:

Brummen f 500, J.W. f 10, R. F. v. H. f 10, K.E.S. f 10, H.K. f 10, G. G. f 10, G. L. W. f 2.50, J. B. f 15, E. d. C. f 50, J. H. S. f 10, G. W. v. Y. f 25, J. B. f 15.20, G. D. L. f 15, A. A. P. f 10, F. E. f 25, T. B. f 25, H. H. f 25, W. P. f 25, J. S. f 6.40, Ir. H. F. M. f 16.15, H. B. f 25, C. C. v. B. f 10, Ir. E. H. K. f 15, F. t. G. f 10, L. S. f 25, ,W. G. f 10, J. H. v H. f 15, Wed. J. K. f 2.50, G. A. A. M. H. f 5, A. J. F. f 15, W. F. f 10, C. J. M. f 15, W. K. f 10, B. H. f 16.40, D. C. v. d. Z. f 25, W. P. f 25, M. C. E. f 10, O. B. f 10, St. U. f 5, C. M. v. K. f 10, F. K. f 6.40, P. K. f 10, C. J. K. f 25, E. v. d. S. f 14.40,

ALS WIJ DE HOOFDEN TELLEN - -

Als het water valt en land droog loopt, overzien we de omvang der verwoesting. Nu het nazi-vuil uit ons land is weggespoeld, overzien we wat we verloren hebben.

Meer dan twintig Nederlandse kuntenaars zijn in de strijd tegen het facisme gevallen. Twintig kunstenars, twintig mensen, die hun leven gaven voor hun idealen en ten offer vielen aan de grootste barbarij, die de wereld ooit gekend heeft.

Twintig van de besten naast de ontelbaar velen, die vermoord, opgehangen, verzopen, van achteren neergeschoten, met de bijl afgemaakt of doodgetrapt werden. In de bezettingstijd gold, dat wie wat misdreef in de ogen der machthebbers, daarvoor betaalde met marteling, geestelijk of lichamelijk of met de dood. Nu schijnt dat anders te zijn.

Wie wat misdreef wordt hoogstens opgepakt en weer vrijgelaten.

Waarom lopen er collaborateurs vrij rond en hoe komen ze in de N.B.S.? Waarom nog interviews met mensen, die meewerkten aan alle wreedheden of minstens die wreedheden dekten met hun gezag?

Waarom worden bunkerbouwers uit de bajes gehaald?

Waarom hebben ze Mussert niet achter zijn aardbeien vandaan geschoten? Is die misschien ook belangrijk voor een of ander havenbedrijf?

Waarom geen snel recht als bij Mussolini?

Zie de film in Alhambra over Italië. De S.H.A.E.F laat daar geen van de lieden zien, die de Italiaanse staatszaken in de soep gereden hebben. Alleen kunstenaars en intellectuelen, die voor de bevrijding werkten.

Het lijkt mij meer dan tijd, dat dit verandert. Dan kan het ook niet meer mogelijk zijn, dat iemand, die in bezettingstijd pressie uitoefende op de kunstenaars om ze in de Kultuurkamer te jagen nu nog theaterintendant is.

Zeg niet dat dat onbelangrijk is in een tijd als deze. Kunst is altijd belangrijk en het is zeker belangrijk te zien, waarvoor de kunst gebruikt wordt.

Waarom zouden de kunstenaars van Holland zich dan geen rekenschap geven van wat er gebeurt? Waarom zouden ze geen rekenschap vragen van wat er gebeuren gaat?

Wij zijn dat aan hen die vielen verplicht.
Ieder, die in de Kultuurkamer ging en meewerkte, hielp met zijn vlag de vuile lading van de nazi's dekken en draagt mee schuld aan de moord op onze twintig kameraden.

Waarom dan zo'n halve zachtheid tegenover deze lieden en hun rotgenoten en hoe lang moet dat nog duren?

HILDO KROP.

VAN LIEF EN LEED UIT DE ILLEGALITEIT

Er zullen wel weinigen onder voormalige illegale werkers zijn die niet, ondanks de vreugde welke zij gevoelen om hun behoud, hun wederkeer in eigen gezin of familie, hun terugkeer tot oude geliefde arbeid, met een zekere weemoed terug denken aan het werk, dat zij in de illegaliteit hebben verricht en dat, hoe dikwijls met aanvankelijke tegenzin begonnen, hun toch ook lief geworden was. Hoeveel kameraadschaap is er niet in de illegaliteit ontstaan tussen mensen die elkander in het normale leven nooit ontmoet hebben, hetzij wegens het standsverschil, hetzij omdat men leefde in heel verschillende geestelijke sferen. Veel persoonlijke vriendschapsbanden zijn gelegd, veel oude vriendschappen verdiept en verstevigd. Er is veel gastvrijheid gegeven en genoten zonder dat gevraagd werd naar stand, geloof of politiek en ook daaruit zijn persoonlijke gevoelens voortgekomen, die in waarde uitgaan boven wat wij vroeger in de wandeling onder een gewone vriendschap verstonden. Het heeft de mensen als mens dichter bij elkander gebracht, het heeft meer onderling begrip bij de standen doen ontstaan, het heeft velen doen begrijpen, dat verschil in geloof of politieke gezindheid nog geen verschil in mensenwaarde of onderlinge waardering behoeft te betekenen. Mogen deze dingen zo blijven.... zij behoren tot het lief dat de illegaliteit ons gebracht heeft.

Maar hoeveel leed ook heeft de illegaliteit ons gebracht. Het leed van dikwijls langdurig gescheiden te moeten leven van hen, die ons lief zijn, van te zijn weggerukt uit de gewende arbeid, uit normale lief geworden omgeving. Maar bovenal toch het leed om de vele vrienden die vielen in de strijd, hetzij voor het vuurpeleton, hetzij op andere wijze, om hen, die wij weggesleept wisten naar de gevangenis of de hel der concentratiekampen. Het leed ook om het lot van hen, die achterbleven en waarvan wij wisten dat geen trouwe kameraadschap van ons zelf in staat zou zijn hen ook maar enigermate het verlies te vergoeden.

Groot is het verlies aan doden ook door ons geleden. Het is helaas nog niet de tijd de verlieslijst op te maken: van velen der weggevoerden weten we nog niet of zij terug zullen keren. Omtrent hen leven we nog in hoop en, helaas, meer nog in vreze.

Van sommigen die vielen kenden ook wij alleen de illegale naam, we wisten niets van hun familie-omstandigheden, van hun vroegere werkkring. Zij vielen en verdwenen uit ons werk, even onbekend als zij er in gekomen waren. Maar niet even onbemind. Want door hun persoonlijkheid, door hun gave van hoofd en hart, door hun onverwoestbare trouw aan de opgenomen taak, door hun ontembare moed om pal te blijven staan in alle gevaar, wonnen zij ons vertrouwen en vooral onze diepe genegenheid. Zo kenden wij „Bertus", in werkelijkheid Jan Bos geheten, zo kenden wij ook „Illex" (Wim Wessel), beide nog jonge mannen, geboren in 1920, Wim Wessel was gehuwd; zijn enig kind werd na zijn dood geboren. Beide waren getrouwe mede werkers van Gerrit van der Veen, beide werden gearresteerd op 5 Januari 1945. Wessel werd de dag daarop in de Marnixstraat doodgeschoten, Bos werd op 6 Februari te Hoogkarspel gefusileerd. Zeer in het bijzonder blijven we hun dankbaar voor hetgeen zij voor de V.K. deden en dat was heel veel.

Wij kregen ook de treurige mare van het overlijden in een Duits concentratiekamp van onze eerste drukkers, de gebroeders Vergeer, eigenaars van de drukkerij De Rijnstreek te Woerden. Hun arbeid voor de V.K. en andere illegale drukwerken werd hun noodlottig. Zij werden gevangen genomen en weggesleept naar Amersfoort, later naar een kamp in Duitsland. Zij behoorden tot die talloze dappere typografen, die door hun naamloos werken het bestaan van de illegale pers hebben mogelijk gemaakt en die wij, die het gehele Nederlandse volk niet dankbaar genoeg kunnen zijn. Bij al dit leed is het een des te groter vreugd ook de behouden terugkeer uit de marteling der Duitse kampen te kunnen melden van twee onzer beste medestanders. In de eerste plaats begroeten we Suze van Hall, de dappere medestrijdsters van onzen onvergetelijken Gerrit van der Veen. Gelijk met hem gearresteerd zuchtte ze, gedrukt door een haast ondragelijk leed, vele maanden in de gevangenis, daarna in het kamp te Vught, om ten slotte in September van het vorige jaar naar Duitsland te worden gebracht. We hopen haar spoedig weer in de rij van onze medewekers te zien terugkeren.

Ook omtrent Nico Rost, den geharnasten vechter tegen al wat nazi heet, den strijder voor vrijheid en menselijkheid, kregen we bericht van zijn behouden terugkeer in Brussel. Wij hopen hem spoedig de hand te mogen drukken en de oude vriendschap en samenwerking te kunnen herstellen. J. B.

Ingezonden

Mijne Heren, Amsterdam, 25 Mei 1945.

Reeds herhaaldelijk trof mij de wijze van behandeling der kunstenaars, die zich bij de Kultuurkamer hebben aangesloten. Velen, die deze tijd hebben meegemaakt, zullen uit ondervinding kunnen getuigen, hoe moeilijk het was als arm en jong kunstenaar om zich aan de plicht van aanmelding te onttrekken. We hoeven slechts te denken aan de toewijzing van materialen, aan het verbod van optreden en publiceren. Jonge toneelspelers, die pas afgestudeerd waren aan de toneelschool, hadden te kiezen tussen Kultuurkamer en Duitsland.

Wat gebeurt er met ons prachtig klinkend Concertgebouworkest? Wat met de dirigenten? Mij dunkt dat dit een kwestie van het allergrootste belang is! Ik zou willen voorstellen, dat het zo geregeld wordt, dat de vrije kunstenaars „de ereronde" zullen maken, die ze wezenlijk verdiend hebben, b.v. door kunstmanifestaties gedurende drie maanden. Gedurende deze tijd zullen de Kultuurkamerleden worden geschorst, iets wat velen hunner door hun slappe houding eveneens verdiend hebben. Na deze tijd is de kunst weer vrij. Ik wil hier een uitzondering maken voor de uitvoerende kunstenaars, die N.S.B.-ers zijn geweest, zoals Mengelberg. Deze mensen hebben geen goede behandeling verdiend en dienen te worden uitgesloten.

Willen wij niet op „kulturfeindlich" Duits peil komen, dan mogen wij ook niet werken op de salons verbieden of muziekstukken van Henk Badings negeren! Werkelijke kunstenaars (en dat is Badings!) blijven toch immers volkomen *eerlijk* in hun kunst! Waan was het werken van Joodse kunstenaars te verbieden! Laat ons niet hetzelfde doen met de werken van onze grote kunstenaars! Beter ware het eens de blik te richten op een ander onguur element in ons volksleven, den zwarten handelaar, die op het ogenblik nog ongestoord zijn gang gaat en onzen bevrijders op alle hoeken, pleinen en café's trachten af te zetten! Treedt hier liever tegenop, heren cultuurzuiveraars!! TOM TORENS.

Naschrift van de Redactie.

Wanneer wij bovenstaande brief in zijn geheel opnemen, dan niet omdat wij het er zo volkomen mee eens zouden zijn, integendeel, maar wel omdat wij geloven, dat hier de mening van niet zo weinige landgenoten, al of niet kustenaars in wordt wergegeven en het ons dienstig lijkt daar iets tegenover te stellen.

De practijk heeft geleerd, dat zij die „getekend" hebben, er bekaaid afgekomen zijn, niet alleen doordat de Duitsers en hun aanhang het ten slotte afgelegd hebben, maar ook omdat de heren van de Kulturkammer zich aan vrijwel geen enkele van hun beloften en voorspiegelingen gehouden hebben. Van al de groote opdrachten en het verschaffen van het daartoe benodigde materiaal is niets terecht gekomen, gedrukt is er weinig van belang, alleen de uitvoerende kunstenaars hebben een schraal kansje gekregen om op te treden. Maar ons oordeel over al of niet tekenen moet niet nu bepaald worden met de afloop als norm, die vraag was in '42 aan de orde en de keuze ging toen niet tussen Kulturkammer of Duitsland, maar tussen met de vijand meedoen en de vrijheid van de kunst verlochenen of niet, d.w.z. het ging er om iets voor de zaak over te hebben en niet de lijn van de minste weerstand te kiezen, noch zich als een schaap in de Kulturkammer te laten drijven noch in een Duitse fabriek, maar op de velerlei manieren, die voor vastbesloten en zeker voor jonge mensen openstaan zich aan *beiden* te onttrekken.

Het is beslist niet waar, dat alleen maar de kunstenaars, die zich economisch sterk voelden de toch nog niet zo daverende moed, die daarvoor nodig was, hebben opgebracht, er waren gelukkig ook heel veel jonge beginners, die stand hielden en ook ouderen, die alleen in zoverre gevestigd waren, dat ze een groot gezin hadden. Zij namen het risico te rekenen op de steun van economisch sterkeren, die hun plicht in dezen begrepen en lieten zich niet intimideren door het argument van zeker soort idealisten, die spraken van liever zelf eerlijk je brood verdienen dan op andermanszak te teren.

Op twee punten zijn we het met de inzender eens:

1o. Niet alle gevallen kunnen over een kam geschoren worden. Voorlopig waarborgt de samenstelling van de ereraden ons, dat dat ook niet zal gebeuren.

2o. Juist omdat er tussen de lieden, die na lang aarzelen getekend hebben, soms onder pressie van ouderen en meer gezag hebbenden en zij, die na lang aarzelen het toch net niet deden maar een dunne scheidingslijn loopt, moet die lijn op den duur worden uitgewist. Maar dat betekent niet dat onze vergevensgezindheid recht evenredig moet zijn met het talent van de betrokkenen. Het ontbreekt ons niet aan waardeering voor grote talenten, maar in een harde tijd als deze stellen wij een groot karakter hoger. Om een duidelijk voorbeeld te noemen: wij hopen van harte „ons prachtig klinkend Concertgebouworkest" weer spoedig te horen, maar het zal ons toch een beetje vals in de oren klinken onder leiding van dirigenten, die het noblesse oblige niet begrepen hebben en niet beseft hoe zwaar hun slappe voorbeeld woog voor tientallen jongeren en minder prominenten. Bovendien laten we ons niet doodstaren op reputaties: zou het ons muziekleven niet ten goede kunnen komen, wanneer er met het nodige verantwoordelijkheidsgevoel een kans gegeven werd aan de nog niet zo beroemden, maar minder gecompromiteerden? Dat de heer Badings „eerlijk" in zijn kunst is, zegt ons weinig, wij zijn bereid „Mein Kampf" ook in vele opzichten een eerlijk boek te noemen.

Ten slotte: wij zullen het van harte toejuichen, wanneer de zwarte handel te vuur en te zwaard wordt uitgeroeid, maar menen, dat een actie daartoe toch niet op de weg van de Vrije Kunstenaar ligt.

PAPIERVERKNOEIING

In Amsterdam verschijnt een blad dat Metro heet, een overdrachtelijke naam, die min of meer zinnebeeldig schijnt te moeten worden verstaan: wat zich ondergronds beweegt. Ik weet niet, of dit blad lang tot de ondergrondsche pers tijdens de bezetting heeft behoord, het maakt nu echter zeer de indruk, dat dat niet het geval geweest kan zijn. Er waait in de kring zijner medewerkers een merkbaar, benauwend Kultuurkamerwindje, en ik geloof, dat Militair Gezag niet gelukkig is geweest toen het dit blad vergunning gaf tot verschijnen te midden der verschillende bladen, die met ongerept zapier uit de illegaliteit zijn gekomen.

„Metro is fout, Metro blijft fout," staat ter linkerzijde van de kop van het blad, en dit grapje heeft een pendant in dat ter rechterzijde: „Het blad dat straks weer ilegaal wordt." Dat wat het blad voor geest doet doorgaan is van het volgende gehalte: „De Nederlandse en Zwitserse regeringen hebben een overeenkomst gesloten geen Duits meer te doen onderrichten op de scholen, doch één der Zwitserse talen en wel die, welke in de kantons Zürich, Bern en Basel wordt gesproken. Als we deze taal voldoende geleerd hebben, dan zullen we de oorspronkelijke teksten kunnen lezen van Heine, Lessing, Schiller, Goethe, Thomas en Heinrich Mann". Zo'n kwelgrapje laat raden naar zijn sousentendu, die het niet heeft, evenmin als het eigenlijk een grapje is, maar 't is een kwellertje, dat zóó uit De Gil kon zijn. Een onsamenhangend artikel over de zuivering in bagatelliserende toon wordt besloten met de verklaring: „Dit artikel moet juist zijn. Bij lezing verklaarde nauwkeurig de helft der redacteuren, dat het niet bloeddorstig genoeg was, de andere helft heeft verklaard, dat het niet verdraagzaam genoeg was. We hebben hier dus het juiste midden."

Er wordt gesproken van een dienst, die van de redactie gevraagd wordt tegen betaling van cigaretten en de redactie verklaart zich bereid, zich desnoods met cigaretten te laten betalen, maar de gevraagde dienst zal zij niet kunnen verlenen. Er is een correspondentierubriek en de redactie verzekert, dat zij veel brieven ontvangt en dat, zo zij ze niet ontvangt, zij ze zelf wel verzint. Zo is er die voortdurende zotte tweespraak met den lezer, afgekeken uit De Gil, en er sprankelt een geest, die van Dr. Leys Hinkwat spreekt, van ir. A. A. Sussert, van Kolk en Waterland, banaler

dan de afgetapte mopjes van een sleets tingeltangelconferencier. En op deze ondergrondse vaart neemt het roestig zandtreintje dan ook nog wat vuil mee tegen hier iemand en daar iemand, o.a. notabene tegen iemand, die voor de Gestapo onder moest duiken en in wiens ontruimde huis de redacteur zich metterwoon gevestigd heeft en zich gevestigd wil houden.

Het hele blaadje is geschreven in die fikse, leuke, linke en verwarrende toon van wijlen De Gil, die de Duitse propaganda graag zag, als er eens op de lollige trom geslagen moest worden, en het blijkt nog beneden die geestloosheid, omdat het er een zwakke nabootsing van is. Voor de gezuiverde, voor de zich herstellende vrije pers in 's rijks hoofdstad is het vod een feitelijke schande. Men behoeft bij de ernst van opbouw en reconstructie uit 's lands verkommerde toestand en uit het droevig dieptepunt van nood, dat de hoofdstad gekend heeft, geen begrafenisgezicht te zetten, maar evenzeer als humor welkom is, is deze krampachtige geinjacht, dit domme gegrinnik aan de zijkant te missen. Nog minder mag critiek uit de pers geweerd worden, wil de pers waarlijk vrij zijn, want waakzame critiek is een onmisbare en stellige medewerking aan de wederopbouw. Dit echter verdient de naam van critiek niet en beledigt de vrijheid zelve. Wie te zwak en te grof is om haar weelde te dragen en meent, dat zij hem veroorlooft te spugen en op andermans tenen te gaan staan, dient reeds om redenen van hygiëne en beleefdheid uit het gezelschap te worden verwijderd.

Daarom dient de verschijningsvergunning van dit blaadje onmiddellijk te worden herzien, temeer omdat bij de papierschaarste, die ieder blad remt, elk exemplaar van dit krantje een jammerlijke en onvergeeflijke papierbevuiling en papierverknoeiing is.

ANTOON COOLEN.

Noot van de Redactie. Naar wij vernemen, is de redacteur van „Metro", een zekere Dick van Veen *niet* de toneelspeler van deze naam. Zijn medewerkers zijn de heren Marten Toonder, tekenaar en Jan Gerhard Toonder, schrijver, beiden nota-bene Kultuurkamermelders!

NIEUWS *uit Londen*

In de National Gallery wordt, behalve een tentoonstelling der vijftig beste schilderijen uit het bezit van dit museum, een zeer belangrijke tentoonstelling gehouden van het werk der talrijke officieele oorlogsschilders. Hieraan toegevoegd werd het werk van enkele andere kunstenaars, die ook de oorlog en zijn gevolgen tot het onderwerp van hun werk kozen. Het tragische element, tot nu toe vrijwel geheel afwezig in de Engelse beeldende kunst, blijkt tijdens de zware jaren, die het Engelse volk te doorstaan kreeg, hierin binnengeslopen te zijn. *Graham Sutherland* en *John Piper* bijvoorbeeld maakten aangrijpende schilderijen en aquarellen van verwoeste woonwijken in Londen en andere steden. *Henry Moore,* tot voor enkele jaren voornamelijk vermaard als abstract beeldhouwer, beeldde op onvergetelijke wijze in tekeningen en aquarellen het „nachtleven" in de Londensche Underground tijdens de laatste jaren uit.

★

„Skin of our teeth" (ternauwernood ontsnapt) het toneelstuk van *Thornton Wilder,* de schrijver van het eertijds befaamde „The bridge of San Luis Rey", is een symbolisch tijdsstuk. Het wordt in Londen, evenals in New York en in Zürich, dagelijks door tallozen met spanning en ontroering aanschouwd. Dat onder de bezoekers steeds zeer vele soldaten zijn, die zojuist van de fronten terugkeerden, bewijst dat dit stuk geen lege of te intellectuele abstractie is, maar wel degelijk vat heeft op brede lagen van een door de oorlog beproefde bevolking. De boodschap — want die is het —, welke de schrijver ons brengen wil, is deze: steeds zijn er ogenblikken van algehele chaos in de geschiedenis der wereld geweest, maar steeds ook weer stijgt deze verjongd en gezuiverd uit de chaos omhoog.

★

„To Morrow the world" van *James Gow* en *Armand d'Usseau* heeft tot motto een nazi-lied dat zegt: „Vandag regeren wij Duitsland, morgen de wereld". Het behandelt het probleem van de heropvoeding van een door het fascisme bedorven Duitsen jongen, de zoon van een in een concentratiekamp gestorven antifascistisch schrijver, in het gezin van een Amerikaans hoogleraar. Het is een intellectueel, maar voor iedereen begrijpelijk stuk, waardoor wij, bijna tegen onze zin, tenslotte moeten erkennen, dat de geest van het kwaad in het kleine nazibeest gebroken is en hij rijp werd om tot een behoorlijk wereldburger opgevoed te worden.

★

In de laatste grote tekenfilm van *Disney „The three caballeros"* schijnt deze alle verworvenheden der moderne schilderkunst, der affichekunst en van zijn eigen lange loopbaan verwerkt te hebben tot een anderhalf uur durend feest van kleur, lijn en klank.

★

Weet U dat Nederland binnenkort op kleine schaal (dit in tegenstelling tot de veel grotere schaal waarop België het deed), *nieuwe Engelse boeken* importeren zal? De zaak is echter in handen van lieden, die wij feitelijk niet anders dan analfabeten noemen kunnen en die geraden worden door individuen, waarvan wij aannemen kunnen dat zij finantieel geïnteresseerd zijn bij deze transactie en politiek belang hebben bij een zeer eenzijdige keuze.... Wij betwijfelen het dan ook zeer of scherpe aanvallen op de Engelse regering, als wij lezen in de oorlogsdagboeken van James Lansdale Hodson en Hamilton Fyfe, op deze wijze ooit onder de ogen van het Nederlandse publiek zullen komen. Nog meer betwijfelen wij of voortreffelijke boeken over Rusland als dat van Bernard Pares „Russia and the Peace" en van Jack Chen „Art in Soviet Russia" ooit in Nederland zullen komen, als het van deze lieden af blijft hangen.

★

Weet U verder dat de heer *van Blankenstein,* de hoofdredacteur van het in Londen verschijnende „Vrij Nederland", deels betaald wordt door het ministerie van Buitenlandse Zaken, deels door de oude Katholieke Staatspartij? Van vrije pers gesproken....

Abonnementsprijs: *f 4.80 per jaar; f 2.75 per half jaar; voor de leden van een bij de Ned. Federatie van Beroepsverenigingen van Kunstenaars aangesloten vereniging respectievelijk f 3.60 en f 2.25. Bij inning worden deze prijzen verhoogd met f 0.25 voor administratie- en incassokosten.* **Losse nummers:** *f 0.25 per exemplaar.*